

УДК 340.11

В. В. Завальнюк**МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АНТРОПОЛОГІЇ ПРАВА
(ДО ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ СОЦІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ)**

Серед предметів дослідження в сучасній антропології права чільне місце посідають теоретичні та методологічні проблеми антропології права, її «загальної частини», як зазначає А.С. Саїдов [1, с. 156].

Антрополого-правові дослідження спираються не тільки на розроблений юридичною наукою методологічний інструментарій, а й на теоретичні та практично-прикладні розробки, здійснені фахівцями в галузі економіки, історії, педагогіки, соціальної психології, медицини, соціології тощо. Тобто в інтересах підвищення якості досліджень правознавці творчо переймають певні концептуальні положення, методи й методики, технічні прийоми з інших суспільних наук.

На думку Н.С. Пилюгіної, антропологією права запозичені із соціально-культурної антропології та соціології основоположні логіко-гносеологічні принципи та фундаментальні парадигми [2].

Методи пізнання, що застосовуються сьогодні в соціальних і поведінкових науках, отримали загальну назву «якісні». Ці методи, на думку дослідників, спрямовані не стільки на виявлення визначальних цінностей, смислів і значень, які складають сенс роботи юриста-антрополога, скільки на аналіз «співвіднесення суб'єктивної креації й суспільних об'єктивних інститутів у процесі опредметнення першої та розпредмечення другої» [3, с. 76].

Концепція ситуативного (ситуаційного) підходу в методології не лише гуманітарних, але й багатьох природничих наук є новою. Її основна ідея полягає в тому, що для більшості систем властива зміна їхнього компонентного складу, концепту, ієрархії в межах конкретної ситуації. Саме тому для прикладних соціологічних та правових досліджень актуальність ситуативного підходу не викликає жодних сумнівів. Таким чином, під час застосування ситуативного підходу на передній план виходять надчуттєві якості системи, які можуть ніяк не проявлятися за нормальних умов її функціонування [4, с. 32].

З методологією ситуативного підходу тісно пов'язана синергетична проблема нелінійності суспільно-правових взаємодій, що висуває на передній план нестійкість і неоднозначність ситуацій вибору (прийняття рішень), невідворотність та довільність процесів формування нових структур з елементів середовища, у якому знаходиться суб'єкт.

Особливе значення для антропологічного дослідження права має метод включеного спостереження. На відміну від звичайного, включене спостереження передбачає аналіз досліджуваної ситуації зсередини, з точки зору діючого суб'єкта. Такий аналіз принципово важливий, оскільки зовнішній спостерігач майже завжди позбавлений можливості звернути увагу на ті деталі, які не може помітити стороння людина, але вони є істотними для діючого суб'єкта або представника іншої (щодо спостерігача) культури. Для виявлення мотивації поведінки, виявлення сенсу

юридично значимих дій, що дозволяють пояснити й зрозуміти, що сталося, якраз і необхідна емпатія, тобто опис цих дій мовою суб'єкта. Особливо важлива така робота за експлікації неофіційних норм регулювання поведінки в малих групах (наприклад, у злочинних співтовариствах для кримінолога, у незахідних суспільствах для порівняльно-правового дослідження тощо) [5, с. 41].

Крім спостереження, до якісних методів антропологічного дослідження права належить робота з документальними джерелами, етнографічний метод, біографічний метод, метод case study, метод візуальної антропології та ін.

Метод роботи з документальними джерелами передбачає дослідження різних етноісторичних джерел: усних переказів, біографій та автобіографій, листів, щоденників, археологічних даних, записів культурно-історичного характеру, сімейних, музейних, бібліотечних архівів, колекцій тощо, які розповідають про життя людини, групи, спільності. Цей метод дозволяє отримати відомості про минулі події, коли безпосереднє спостереження або опитування їх учасників вже неможливе. Вивчення за текстами одного явища протягом тривалого часу дозволяє встановити його тенденції та динаміку розвитку.

В основі етнографічного методу лежить збір даних про будь-яке культурне явище в процесі польового дослідження, призначеного спочатку для опису культури та побуту безписемних, доіндустріальних товариств, для вивчення минулого цивілізованих народів до культурного контакту (культура описувалася в статично). Цей метод сприяв описовій архівації культурних зразків (фольклор, опис ритуалів, звичаїв, включаючи правові, вірувань, предмети культури й побуту, тексти тощо), але не передбачав осмислення й динаміки розвитку культур. Сьогодні цей метод якісно змінився й використовується в дослідженнях разом з іншими методами [6, с. 16].

До антропологічних методів пізнання права відносять і біографічний метод, за допомогою якого дослідник досліджує певні події крізь призму історії окремої особистості. Біографічний метод використовується для опису життєвого шляху окремої людини, сім'ї, цілого покоління на основі інтерв'ю респондента або аналізу особистих документів (мемуари, щоденники тощо). Оповідь ведеться у формі вільного викладу історії життя окремої людини, сім'ї, покоління.

Особливо важливий цей метод для виявлення мотивів юридично значимих правомірних дій або поведінки правопорушників, що дозволяє тим самим надати більш переконливе трактування механізму індивідуального правомірного чи протиправного поводження. Цей метод дозволяє побачити, як сприймається соціальний інститут (наприклад, правовий інститут, державний орган) із середини, які неформальні норми доповнюють офіційні правила поведінки.

Досить цікавим методом антропологічного дослідження права є case study – біографічний метод опису одиничного випадку (об'єкта) у максимальній кількості його взаємозв'язків. Він рекомендується для вивчення такого явища, яке не піддається кількісному узагальненню, але може бути евристично цінним для аналізу майже будь-якого явища, тому що дозволяє звернути увагу на те, що залишається за межами кількісного узагальнення [7, с. 46]. У зв'язку із цим найбільш складною проблемою є перехід від опису одиничного випадку до теоретичних узагальнень. Її вирішення можливе за допомогою використання методики «сходження до теорії», запропонованої

в кінці 1960-х рр. Б. Глейзером та А. Страуссом. Ця методика зводиться до аналізу досліджуваної події з кількох джерел із подальшим угрупованням різномірних даних в узагальнену категорію – абстрактний теоретичний випадок. Після цього висувається авторська версія щодо природи цього феномена. Ця методика також надзвичайно корисна під час проведення порівняльно-правового дослідження – зіставлення принципово несхожих (контрарних) об'єктів. Таким чином, метод case study використовується під час вивчення соціальних явищ і процесів, за якого як емпірична база нового наукового знання виступають поодинокі, окремі соціальні феномени, що відображають істотні ознаки предмета дослідження, як типові, так і унікальні [8, с. 348].

Антропологи досліджують спосіб життя, соціальні відносини й взаємодії, звичаї, традиції народів, племен, общин. Метод спостереження застосовується й соціологами, психологами, економістами, етнографами, політологами, культурологами, а також представниками суспільних наук. Спостереження сьогодні залишається основним методом збору даних, який полягає в збиранні первинної інформації та її реєстрації; це уважне вивчення подій, що відбуваються, їх правильне сприйняття й фіксація.

Нарешті, не можна не згадати й про метод візуальної антропології – відображення інформації у візуальних формах різноманітних культур за допомогою сучасних технічних засобів (кіно-, фото-, відеоапаратури, комп'ютерних технологій). Візуальна антропология, завдання якої полягає в тому, щоб відобразити за допомогою сучасних засобів інформації реальний стан різноманітних культур, насамперед маловідомих і зникаючих, сприяє створенню більш повної й об'єктивної картини, гуманітарного світового співтовариства [9].

Безсумнівно, розглянуті соціологічні методи дослідження, які носять емпіричний характер, можуть надати істотну допомогу у виявленні саме соціокультурної зумовленості права, розумінні його як унікального суспільного явища.

Література

1. Саїдов А.С. Методологічні проблеми антропології права / А.С. Саїдов // Право України. – 2014. – № 1. – С. 156–165.
2. Пилюгина Н.С. Антропологический метод познания права: теоретико-правовой анализ : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория права и государства; история учений о праве и государстве» / Н.С. Пилюгина ; Кубанский государственный университет. – Краснодар, 2009. – 25 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1342669>.
3. Семенова В.В. Качественные методы: введение в гуманистическую социологию : [учеб. пособие] / В.В. Семенова ; Ин-т социологии РАН. – М. : Добросвет, 1998. – 292 с.
4. Ким Д.В. Ситуационный подход как метод научного познания / Д.В. Ким // Российская юридическая наука: состояние, проблемы, перспективы : материалы Всероссийской научно-практ. конференции, посвященной 45-летию юридического образования на Алтае / под ред. В.Я. Музюкина, Е.С. Аничкина. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2009. – С. 30–35.
5. Тишков В.А. Реквием по этносу. Исследования по социально-культурной антропологии / В.А. Тишков. – М. : Наука, 2003. – 544 с.
6. Страусс А. Основы качественного исследования. Обоснованная теория, процедуры и техники / А. Страусс, Дж. Корбин. – пер. с англ. – М. : КомКнига, 2007. – 256 с.
7. Разуваев Н.В. Социальная антропология права современного общества : [монография] / [Н.В. Разуваев, Л.А. Харитонов, А.Э. Черноков] ; под ред. И.Л. Честнова. – СПб. : Знание, ИВЭСЭП, 2006. – 248 с.
8. Социологическая энциклопедия : в 2 т. / рук. научн. проекта Г.Ю. Семигин ; гл. ред. В.Н. Иванов. – М. : Мысль, 2003. – Т. 1. – 2003. – 694 с.
9. Hockings P. Principles of Visual Anthropology / P. Hockings. – Hague : Mouton Publishers, 1975. – 217 с.